

Ад традыцый да інавацый

Гарадская сям'я беларусаў у апошняй трэці XX – пачатку XXI стагоддзя

Гарманічнае функцыянаванне сям'і як значнага сацыяльнага і этнакультурнага інстытута знаходзіцца ў цэнтры ўвагі беларускага грамадства. І гэта не выпадкова: сям'я – асноўная крыніца ўзнаўлення нацыі, захавальнік багатых традыцый міжпакаленних адносін беларусаў, сістэмы роднасці і духоўнай блізкасці, транслятар нацыянальнай спадчыны і адвечных духоўных каштоўнасцей. Маральныя асновы сям'і і яе матэрыяльнае становішча, мікраклімат у ёй, яе дабрабыт, духоўныя ідэалы аказваюць дзейсны ўплыў на сацыяльна-эканамічнае і культурнае развіццё краіны, фарміруюць аснову стабільнасці ў будучым.

Дынаміка этнакультурных працэсаў у сям'і беларусаў у апошняй трэці XX – пачатку XXI стагоддзя была нестабільная. Іх развіццё было абумоўлена сацыяльна-эканамічным, грамадска-палітычным, духоўным і культурным жыццём Беларусі ў адзначаны перыяд. Адметны ўплыў на змяненні ў сямейных структурах аказала перабудова грамадскага жыцця, якая адбылася ў 90-я гады XX стагоддзя.

Да перабудовы статыстычныя даныя аб становішчы сям'і, што падаваліся ў сродках масавай інфармацыі, не адпавядалі рэчаіснасці, а «адкрыццё» рэальных даных у канцы XX стагоддзя справакавала «выбух» негатыўнай інфармацыі аб яе стане. Шырокай грамадскасці сталі вядомымі даныя, якія сведчылі аб глыбокіх крызісных з'явах, такіх як непаўната і маладзетнасць сем'яў, пастаянна ўзрастаючая колькасць разводаў, сіроцтва дзяцей пры жывых бацьках, п'янства бацькоў, адзінота, беднасць, высокі ўзровень злачынстваў, учыненых падлеткамі, і іншыя. Самай сацыяльна-згубнай з'явай было прызнана сацыяльнае сіроцтва, калі пры наяўнасці бацькоў дзеці павінны выходзіць у школы-інтэрнатах. Прызнана распаўсюджанасць такіх форм сям'і і шлюбна-сямейных адносін, як шлюбы-сужыцці, шлюбы «выхаднога дня», няпоўныя (мацярынскія) сем'і, сем'і з абмежаваннем бацькоўскіх роляў, сем'і групы рызык і іншыя. Вучонымі, грамадскасцю адзначалася, што ў сям'і і сямейных адносінах адбыліся карэнныя змены ў каштоўнасных арыенцірах, базавых структурах, функцыях, тыпах, механізме пераемных сувязей паміж сем'ямі, родамі, пакаленнямі.

Трансфармацыі ва ўкладзе жыцця сем'яў, іх побыце, каштоўнасных арыенцірах звязваюцца з перамай месца жыхарства – з сельскага на гарадское. Большасць сучасных беларускіх сем'яў – гарадскія. На 1 студзеня 2008 года ў рэспубліцы налічвалася 206 гарадоў і пасёлкаў гарадскога тыпу, у якіх пражывала 7 млн. 108,1 тыс. чалавек, што складала амаль 70 % ад усёй колькасці жыхароў. На 1 студзеня 2009 года колькасць усяго насельніцтва складала 9669,6 тыс. чалавек. Удзельная вага гарадскога насельніцтва – 73,9 %, сельскага – 26,1 % [1, с. 12, 21].

Сям'я і сямейныя адносіны, новыя з'явы ў сям'і беларусаў, ступень мадэрнізацыі сямейных традыцый уяўляюць значную навуковую цікавасць. Для вывучэння гэтых пытанняў былі выкарыстаны метады гістарычнай рэканструкцыі, метады паліграфічнага даследаванняў, метады вуснай гісторыі, метады апытання (інтэрв'ю), метады анкетавання (этнасацыялагічнае даследаванне), назіранне і іншыя.

Важны метады даследавання праблемы этнакультурнага развіцця сям'і беларусаў у горадзе – этнасацыялагічныя апытанні. Яны былі праведзены ў 1992–1994 гадах у Мінску (апытана 1098 бацькоў і іх дзяцей, сярод іх 767 дарослых, 331 дзіця) і ў 2007 годзе (апытана 800 сем'яў беларусаў з 30 гарадоў – з Мінска, абласных, сярэдніх і малых гарадоў Беларусі) [2, с. 1125–1135; 3, с. 1130–1500].

Аснову даследавання склалі наступныя крыніцы: матэрыялы архіваў (Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы НАН Беларусі, матэрыялы

Ірына КАЛАЧОВА,
доктар гістарычных
наук, дацэнт

Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь); статыстычныя даныя, матэрыялы друку; заканадаўчыя дакументы Рэспублікі Беларусь і рэспубліканскія праграмы. У даследаванні выкарыстаны вынікі апытання сем'яў беларусаў з Мінска, Навагрудка, Гродна, Гомеля, Оршы, Рэчыцы, Магілёва, Полацка, Наваполацка, Віцебска, Горак, Калінкавіч, Пінска (апытанне праводзілася на працягу 2000–2008 гадоў), а таксама высновы, зробленыя ў працэсе апытання спецыялістаў сістэмы прафесійна-тэхнічнай і вышэйшай адукацыі, вучнёўскай і студэнцкай моладзі [4, с. 1108–1112; 5, с. 5–10].

У выніку навуковага даследавання зафіксаваны структура-функцыянальныя і тыпалагічныя змяненні сям'і, новыя з'явы ў шлюбна-сямейных адносінах, у грамадскай і сямейна-бытавой абраднасці, у сістэме роднасна-сваяцкіх адносін, традыцыях выхавання і этыкі [6; 5; 7, с. 76–178].

Абагульняючы ўвесь спектр даследаваных пытанняў, можна зрабіць важны вывад: нягледзечы на трансфармацыі, што адбыліся за апошні час у грамадскіх, сацыяльна-эканамічных, культурных працэсах, сям'я застаецца фундаментальнай супольнасцю, якая захоўвае лепшыя традыцыі і каштоўнасці мінулых пакаленняў.

Калі традыцыйная сям'я ўяўляла сабой неразделеную сям'ю (з пражываннем некалькіх пакаленняў сем'яў і вядзеннем агульнай гаспадаркі), то сучасныя сям'і, як правіла, двухпакаленныя сям'і з ядром: маці, бацька, дзеці. У апошні трэці ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя працэсы пераходу ад шматдзетнай да маладзетнай сям'і адбываліся паступова, грамадская думка недастаткова садзейнічала іх стрымліванню. Заўважана, што ў Беларусі, як і ў краінах Еўропы, працэсы нуклеарызацыі сям'і сталі ўстойлівымі ў перыяд 60–70-х гадоў ХХ стагоддзя, калі моладзь масава мігрыравала з вёсак у гарады [7, с. 13–36].

Сям'я як этнасацыяльны інстытут выконвае важныя для яе жыццяздольнасці функцыі. Найбольш устойлівыя і адпаведныя прызначэнню сям'і спецыфічныя функцыі – рэпрадукцыйная (нараджэнне дзяцей), экзістэнцыяльная (догляд і матэрыяльнае забеспячэнне дзяцей), функцыя сацыялізацыі, ці выхаваўчая. Набываюць дастатковую ўстойлівасць і бытаванне і неспецыфічныя функцыі, сярод якіх функ-

цыя перадачы ў спадчыну маёмасці ад аднаго пакалення да другога, функцыя забеспячэння станюўчага псіхалагічнага мікраклімату, функцыя камунікацый і сацыяльных зносін і іншыя. Прычым неабходна адзначыць, што на змену характэрнаму для 90-х гадоў ХХ стагоддзя аслабленню рэпрадукцыйнай функцыі ў пачатку ХХІ стагоддзя прыйшлі яе стабілізацыя, а пасля і ўзмацненне.

Важны крытэрыі ацэнкі развіцця сям'і – дзетнасць, або колькасць дзяцей у сям'і. Вылучаюцца тры тыпы сям'яў: маладзетныя, сярэднядзетныя, шматдзетныя. Маладзетныя маюць аднаго-дваіх, сярэднядзетныя – трох-чатырох, шматдзетныя – пяць і больш дзяцей. Характэрнай асаблівасцю традыцыйнай сям'і беларусаў была шматдзетнасць, у рамках якой забяспечвалася больш устойлівае традыцыя міжпакаленных сувязей і перадачы этнічных ведаў. Тыповая прыкмета сучаснай сям'і беларусаў – маладзетнасць, што не забяспечвае пэўнага ўзроўню міжпакаленнай перадачы ведаў. У рамках разглядаемага часу тэндэнцыя аслаблення і перарывання сувязей паміж пакаленнямі набывала істотныя памеры, што асабліва адчувалася ў канцы ХХ стагоддзя. Важным фактарам паскарэння гэтых тэндэнцый становяцца старэнне і адыход прадстаўнікоў старэйшых пакаленняў – носьбітаў традыцый, знаўцаў этнічнай культуры.

Прыярытэтная форма заключэння шлюбу цяпер, як і ў савецкі час, – урачыстая рэгістрацыя ў органах ЗАГС, якая часта ўключае элементы традыцыйнай вясельнай абраднасці беларусаў. Назіраецца фарміраванне ўстойлівай тэндэнцыі – асвячэння

ПРА АЎТАРА

КАЛАЧОВА Ірына Іванаўна.

Нарадзілася ў гарадскім пасёлку Поразава Свіслацкага раёна Гродзенскай вобласці. У 1980 годзе скончыла факультэт культурна-асветнай работы Мінскага інстытута культуры. Працавала выкладчыкам у вышэйшых навучальных установах Беларусі. З 2000 года – выкладчык Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы БДУ (РІВШ). З 2004 па 2007 год – загадчык кафедры маладзёжнай палітыкі РІВШ. З 2007 па 2010 год – дактарант Інстытута мастацтвазнаўства, этналогіі і фальклору імя К. Крапівы НАН Беларусі. Цяпер – дацэнт РІВШ.

Доктар гістарычных навук (2010), дацэнт (1999).

Сфера навуковых інтарэсаў: захаванне этнакультурнай спадчыны беларускага народа, полікультурная адукацыя моладзі, падрыхтоўка да сямейнага жыцця, выхаванне і этнізацыя маладых пакаленняў беларусаў.

Аўтар пяці кніг і манаграфій, шматлікіх навукова-метадычных артыкулаў і публікацый.

шлюбу ў храме. Захоўваюцца рысы традыцыйнай радзіннай абраднасці, якія выяўляюцца ў выкананні абраду хрышчэння дзіцяці ў храме, святкаванні хрэсьбінаў і наяўнасці інстытута хросных бацькоў.

Кодэкс аб сям'і і шлюбе – найважнейшы заканадаўчы дакумент, які рэгулюе працэсы шлюбна-сямейных адносін. Уваходзіць у сямейны быт і шлюбны кантракт (дагавор) як сродак павышэння прававой дасведчанасці і культуры гараджан, сродак замацавання правоў кожнага з маладых у шлюбе. Вынікі этнасацыялагічнага даследавання 2007 года паказваюць, што чым больш адукаваныя і больш маладыя рэспандэнтны, тым актыўней яны карыстаюцца гэтай паслугай. Жанчыны ў параўнанні з мужчынамі больш станоўча ставяцца да шлюбнага дагавора, лічаць гэты дакумент сродкам стрымлівання разводаў, мерай маральнага ўмацавання сям'і.

Фундаментальным прынцыпам функцыянавання этнакультурных працэсаў з'яўляецца выяўлены механізм пераемнасці сямейных традыцый, які ўвасабляецца ў двух напрамках: захаванасці і бытаванні грамадскіх і сямейна-асобасных традыцый. Паказчык захаванасці грамадскіх традыцый – распаўсюджанасць традыцыйных каляндарных звячяў і абрадаў беларусаў. У традыцыйным грамадстве каляндарныя святы ўплывалі на фарміраванне калектыўнасці, выконвалі аб'яднальную, згуртавальную ролю, практычна вызначалі ўклад жыцця селяніна: адыгрывалі ролю рэгулятара жыцця на працягу года, былі сродкам падтрымання належнага псіхічнага і фізічнага стану чалавека, замацоўвалі маральныя стэрэатыпы паводзін.

У сучасных беларускіх гарадах каляндарныя звячяі і абрады значна ўплываюць на жыццё беларусаў: яны ўключаны ў кола дзяржаўных і сямейных свят, выконваюць выхаваўчую, пазнавальную, рэкрэацыйную, кампенсаторную, эмацыянальна-псіхалагічную функцыі. У выніку праведзенага даследавання зафіксавана, што захаванасць каляндарных абрадаў і свят асабліва выразна выяўляецца на мясцовым, лакальным узроўні. Гэта тэндэнцыя характэрна для жыхароў малых гарадоў; для сям'яў пашыранага складу; для сям'яў, у якіх падтрымліваюцца цесныя сувязі з роднымі беларускай нацыянальнасці.

Сучаснай гарадской сям'ёй беларусаў сфарміравана сістэма перадачы ведаў аб традыцыйнай каляндарнай абраднасці. Носьбітамі першага круга трансляцыі інфармацыі ў выніку скарачэння колькасці членаў сям'і і аслаблення сувязей з пакаленнем бабуль, дзядоў, блізкіх сваякоў з'яўляюцца бацькі.

Значная роля ў атрыманні ведаў надаецца сучасным інфармацыйным сродкам як каналу хуткай камунікацыйнай сувязі і інтэрактыўнаму спосабу зносінаў як распаўсюджанай форме абмену інфармацыяй. Частка гараджан засвойвае традыцыйны народнага календара самастойна: праз удзел у фальклорна-этнаграфічных самадзейных мастацкіх калектывах, аматарскіх

Шматдзетная сям'я Гулевічаў з Гомеля

аб'яднаннях і клубах па інтарэсах. Намі вызначаны абагульняючыя характэрныя адметнасці сям'яў, якія належаць да розных груп носьбітаў этнакультурных ведаў.

Сем'ям, у якіх актыўныя носьбіты этнічнай інфармацыі аб традыцыйнай каляндарнай абраднасці бацькі, уласцівы прыналежнасць да першага пакалення гарадскога насельніцтва (тыя апытаныя, якія пераехалі жыць у горад, а іх бацькі не былі гараджанамі); фарміраванне ўяўленняў аб традыцыйнай культуры пад уплывам адукацыі, роднасна-сваяцкіх і сямейных зносінаў, гарадскога соцыуму. Як правіла, гэта нуклеарныя сям'і, таму кола носьбітаў і транслятараў этнічнай інфармацыі ў іх звужанае. Аднак у такіх сям'ях паслядоўна падтрымліваюцца ўстойлівыя традыцыйныя годных адносін да нацыянальнай культуры.

Для сям'яў, у якіх актыўнымі носьбітамі этнічнай інфармацыі аб традыцыйнай каляндарнай абраднасці з'яўляюцца бабулі і дзяды (іншыя сваякі), характэрны прыналежнасць да трэцяга пакалення гарадскіх

жыхароў (тыя апытання, якія нарадзіліся ў горадзе і чые бацькі з'яўляюцца гараджанамі ў другім пакаленні); фарміраванне іх уяўленняў аб традыцыйнай культуры пад уплывам роднасна-сваяцкіх і сямейных зносін. Гэта сем'і, якія маюць пашыраны склад, і таму нацыянальныя традыцыі міжсямейных і міжпакаленных сувязей аказваюць даволі адчувальны ўплыў на вызначэнне ладу жыцця з прыкрытэтным захаваннем і нават паступовым прымнажэннем традыцыйных каштоўнасцей.

Сем'ям, якія атрымліваюць этнічную інфармацыю аб традыцыйнай календарнай абраднасці з літаратуры, друкаваных і электронных масмедыя, уласцівы прыналежнасць да чацвёртага пакалення гарадскіх жыхароў (тыя апытання, якія нарадзіліся ў горадзе і чые бацькі былі гараджанамі трэцяга пакалення); фарміраванне іх уяўленняў аб традыцыйнай культуры пад непасрэдным уплывам роднасна-сваяцкіх зносін, дастаткова добра наладжаных у межах унутрысямейных кантактаў. Гэта прадстаўнікі розных узроставак груп гараджан, на асобнае станаўленне і светаўспрыманне якіх, як, дарэчы, і на развіццё ментальнасці ў рэчывы ашчаднага захавання традыцый, значна паўплывалі творы беларускай і сусветнай культуры (літаратуры, мастацтва), сродкі масавай інфармацыі. Да гэтай групы апытаных належыць і малодшае пакаленне – пакаленне дзяцей, станаўленне якіх адбывалася ў пачатку XXI стагоддзя, калі карыстанне персанальнымі камп'ютарамі стала неад'емнай часткай штодзённага жыцця, дзякуючы гэтаму пачало ажыццяўляцца актыўнае засваенне ўзораў нацыянальнай культуры ва ўсёй іх паўнаце і шматстайнасці.

Для сем'яў, у якіх найпершай крыніцай этнічнай інфармацыі з'яўляецца ўдзел у фальклорна-этнаграфічных калектывах (сямейных ансамблях, аркестрах народных інструментаў, гуртках і клубах народных рамёстваў), характэрны прыналежнасць да трэцяга пакалення гараджан (тыя апытання, якія нарадзіліся ў горадзе і чые бацькі з'яўляюцца гараджанамі другога пакалення); актыўнае засваенне традыцыйнай культуры ў творчым пра-

Вяселле.
Брама шчасця.
Фота з архіва
Беларускага
музея народнай
архітэктуры
і побыту

цэсе на аснове міжасобасных зносін. Гэта сем'і, якія маюць дастаткова высокі ўзровень дасведчанасці ў розных жанрах народнай культуры і захоўваюць кампаненты сямейна-бытавой абраднасці ва ўкладзе жыцця не без уплыву фальклорна-этнаграфічных калектываў як крэатыўных носьбітаў этнічнай інфармацыі.

Пазітыўная дынаміка этнакультурных працэсаў у сям'і выяўляецца ў захаванні цэласнасці этнакультурнага комплексу сямейна-бытавых абрадаў (вясельных, радзінных, пахавальных). У выніку праведзенага даследавання выяўлены захаванасць і змяненні ў сямейна-бытавой абраднасці гараджан. Сярод усіх рэспандэнтаў з розных гарадоў, якія выконвалі элементы традыцыйнага беларускага вяселля, больш за трэць апытаных склалі жыхары малых гарадоў рэспублікі, менш за трэць – жыхары сярэдніх гарадоў.

Сярод усіх рэспандэнтаў, якія выкарыстоўвалі элементы традыцыйнай радзіннай абраднасці, больш за трэць апытаных складаюць жыхары буйных гарадоў рэспублікі, менш за трэць апытаных – жыхары сярэдніх гарадоў. Сярод усіх рэспандэнтаў, якія выконвалі элементы традыцыйнай пахавальнай абраднасці, больш за трэць апытаных складаюць жыхары абласных гарадоў рэспублікі, менш за трэць апытаных – жыхары малых гарадоў.

У міжпакаленных, роднасна-сваяцкіх і бацькоўска-дзіцячых адносінах адбываецца фарміраванне новых з'яў. Для сучаснага этапа характэрны працэсы ўнутрысямейнай дэмакратызацыі, заснаванай на прынцыпах узаемапаважлівых, раўнацэнных адносін супрацоўніцтва, даверу, партнёрства, клопату і добразычлівасці. Сям'я стала больш гнуткай, чуліва рэагуе на змены, якія адбываюцца, і, убіраючы ў сябе новае, захоўвае пры гэтым свае традыцыйныя, першапачатковыя асновы. Разам з тым, у роднасна-сваяцкіх адносінах сустракаюцца і такія негатыўныя праправы, як зніжэнне ўзроўню ўзаемнай сваяцкай падтрымкі і дапамогі, аслабленне традыцыйных этычных норм паводзін.

Гэтыя змены датычаць і бацькоўска-дзіцячых адносін. Працэсы сацыялізацыі гарадскіх дзяцей і падлеткаў вызначаюцца супярэчлівацю: з аднаго боку, – растуць адукаваныя пакаленні моладзі, з высокім

узроўнем інтэлектуальнага развіцця, з другога – гэта пакаленні з неразвітымі сацыяльнымі навыкамі, адсутнасцю адаптацыі да бытавых умоў жыцця, нізкім узроўнем культуры зносін у сваяцкім асяроддзі. Аднак даследаванне паказвае, што змяненні ў сістэме роднасна-сваяцкіх і ўнутрысямейных адносін гараджан не разбураны. Захоўваюцца мадэлі міжпакаленных трансмісій, калі дзейнічаюць як традыцыйныя схемы адносін «бацькі вучаць дзяцей» (М. Мід), так і новага тыпу – калі «дзедзі вучаць бацькоў».

Новыя рысы ў адносінах – гэта адлюстраванне той рэчаіснасці, для якой характэрны высокі ўзровень інфармаванасці маладых пакаленняў, здольнасць да адаптацыі ў кароткія тэрміны, хуткае авалоданне тэхнічнымі сродкамі зносін, імкненне дасягнуць поспеху ў прафесійным станаўленні і іншыя.

Гарадская сям’я беларусаў захоўвае элементы народнай педагогікі ў выхаванні дзяцей, сярод іх такія, як выхаванне з дапамогай працы, навучанне канкрэтнаму віду дзейнасці. Значная роля адводзіцца метадам суправаджэння і падтрымкі дзяцей (належаць да метадаў маральнага ўзаемадзеяння бацькоў і дзяцей і метадаў карэкцыі паводзін). Высветлена, што бацькамі выкарыстоўваюцца і пакаральныя метады выхавання. Данія апытання (інтэрв’ю з сем’ямі) паказваюць на існаванне такіх метадаў у няпоўных сем’ях, што асабліва небяспечна для дзяцей, паколькі кола выхавальнікаў такіх дзяцей у сям’і значна абмежавана.

Дапамогу сям’і тут могуць аказаць спецыялісты сацыяльна-педагагічных цэнтраў рэспублікі, псіхалагічных службаў і кансультацый. У 70–80-я гады ХХ стагоддзя распаўсюджанай формай работы былі народныя бацькоўскія ўніверсітэты – форма навучання дарослых бацькоўству. Сёння ў асяроддзі педагагічнай грамадскасці неабходна абмяркоўваць магчымасць вяртання гэтага кірунку работы, што можа паспрыяць павышэнню педагагічнай адукаванасці і культуры бацькоў. Сістэмная праца з імі можа быць карыснай не толькі для сучасных бацькоў, але і для тых, хто стане імі ў будучым.

Абагульняючы сказанае, адзначым, што сучасныя гарадскія сем’і беларусаў

выкарыстоўваюць у выхаванні метады, прыёмы і сродкі народнай педагогікі, атрыманыя імі ад сваіх бацькоў, бабуль, дзядоў, аднак не менш значнай крыніцай атрымання ведаў аб народных сродках выхавання становяцца творы вуснай народнай творчасці, мастацкая літаратура, відэапрадукцыя. Бацькі выбіраюць гуманна арыентаваныя сродкі, прыёмы і метады выхавання, напоўненыя высокамаральным каштоўнасным зместам.

Такім чынам, дынаміка этнакультурных працэсаў у сям’і беларусаў у апошнія трыццаці ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя была неаднолькавая, яна вызначалася шматлікімі супярэчнасцямі, што было абумоўлена асаблівасцямі палітычнай і сацыяльна-эканамічнай перабудовы грамадства. Характар функцыянавання этнакультурных працэсаў паказвае на ўзровень захаванасці нацыянальных традыцый, на ступень урбанізаванасці і мадэрнізаванасці гарадской сям’і беларусаў у цэлым. Даследаванне захаванасці сямейных традыцый беларусаў дае магчымасць сфармуляваць вывад аб дастатковай ступені мадэрнізаванасці (абноўленасці) традыцый, з аднаго боку, а з другога – аб высокім узроўні захаванасці нацыянальнай традыцыі ў першасным выглядзе. ▀

ЛІТАРАТУРА

1. Население Республики Беларусь = Population of the Republic of Belarus: стат. сб. / редкол.: С.В. Новоселова (председатель) [и др.]. – Минск : М-во статистики и анализа Респ. Беларусь, 2008. – 420 с.
2. Традиции народной педагогики в семье минчан: материалы и анализ этносоциол. опроса семей белорусов, 1992–1994 гг. // Архив Института искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы НАН Беларуси. – Фонд 16. – Оп. 13. – Д. 68, ч. 1.
3. Семья белорусов в городе: образ жизни и традиции: материалы и анализ этносоциол. опроса семей белорусов, 2007 г. // Архив Института искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы НАН Беларуси. – Фонд 6. – Оп. 14. – Д. 141.
4. Этнокультурные процессы в городской семье белорусов на современном этапе: материалы опроса, 2000–2008 гг. // Архив Института искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы НАН Беларуси. – Фонд 6. – Оп. 14. – Д. 142.
5. Калачева, И.И. Семья в современном белорусском обществе: реалии и перспективы развития / И.И. Калачева. – Минск: Респ. ин-т высш. шк., 2008. – 77 с.
6. Калачова, И.И. Гістарыяграфія праблемы сям’і беларусаў у кантэксце еўрапейскай культурнай традыцыі ў другой палове ХХ – пачатку ХХІ ст. / И.И. Калачова // Пытанні мастацтва, этналогіі і фалькларыстыкі / Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы НАН Беларусі; навук. рэд. А.І. Лакотка. – Мінск, 2008. – Вып. 4. – С. 294–305.
7. Калачова, И.И. Этнакультурныя працэсы ў гарадской сям’і беларусаў у апошнія трыццаці ХХ – пачатку ХХІ стст. / И.И. Калачова. – Минск: Беларуская навука, 2009. – 266 с.: 4 іл.